

زمینه‌های تاریخی / مدحی اشعار حافظ

... اثر دکتر سید جواد مرتضایی ...

به روایت دکتر سید محسن حسینی وردنجانی

دانش‌آموخته‌ی دکتری و مدرس دانشگاه فردوسی مشهد

یکی از جدیدترین آثار تولید شده در پیوند با حافظ، کتاب زمینه‌های تاریخی / مدحی اشعار حافظ است که در سال ۱۳۹۸، توسط انتشارات امیرکبیر، با قطع وزیری در ۲۸۶ صفحه منتشر شده است. این اثر به سرعت و در همان سال، به چاپ دوم رسیده است و این نشان از اقبال ادب‌دوستان و به‌ویژه حافظ‌پژوهان به این اثر دارد.

مؤلف این کتاب، از چهره‌های شناخته شده در حوزه «حافظ‌شناسی» است و پیش از این، آثار دیگری را مانند: «از موسیقی معنوی شعر حافظ، ۱۳۸۵» و «ز شعر دلکش حافظ، ۱۳۸۸» به علاقه‌مندان ادب کهن و اصیل پارسی پیشکش کرده است.

رویکرد اصلی کتاب زمینه‌های تاریخی / مدحی اشعار حافظ، همان‌گونه که از نامش پیداست، رویکردی تاریخی و تحلیلی است. متأسفانه این نوع نگرش که بسیار در فهم و دریافت درست متون کهن نقش اساسی دارد، در پژوهش‌های امروزی کمتر دیده می‌شود. بررسی متون براساس بافت تاریخی، سیاسی و اجتماعی‌ای که در آن تولید شده، بسیاری از گره‌های ناگشوده‌ی فهم این آثار را می‌گشاید و نیز می‌تواند بسیاری از برداشت‌های نادرست را اصلاح کند.

نویسنده‌ی محترم با به‌کارگیری این روش، همراه با دیدگاه انتقادی، توانسته نگرش واقع‌بینانه‌ای به اشعار حافظ داشته باشد؛ در این زمینه بارها دیدگاه‌های

۸. فعالیت‌های حافظانه‌ی کدام حافظ‌پژوهان را نوآورانه‌تر، مؤثرتر یا جامع‌تر می‌دانید که مطالعه‌ی آن را به جوانان توصیه کنید؟

تعداد حافظ‌پژوهان بسیار است. در دانشنامه‌ی حافظ که نام بردم، از ده‌ها حافظ‌پژوه نام برده شده، شرح حالشان آمده، آثارشان معرفی شده است؛ باید به این کتاب مراجعه کرد.

۹. به نظر جناب عالی، برای آینده، چه مطالعاتی در زمینه‌ی حافظ‌پژوهی در اولویت است؟ (که انجام آن را به پژوهشگران توصیه می‌فرمایید).

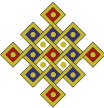
به نظرم آنچه در پاسخ به پرسش دوم گفتم، یعنی رمز و راز تعالی بی‌چون و چرای شعر حافظ، بیشتر مورد مطالعه قرار گیرد.

۱۰. لطفاً یک بیت یا یک غزل از حافظ را که بیش‌تر با آن مانوس هستید یا به آن علاقه‌ی بیش‌تری دارید، برایمان بخوانید و درپایان، اگر سخن ناگفته‌ای با خوانندگان دارید، بفرمایید.

غزل‌های زیادی را پیش خود زمزمه می‌کنم، مطلع چندتا از آن‌ها را می‌گویم:

خط عذار یار که بگرفت ماه ازو
خوش حلقه‌ای ست، لیک به در نیست راه از او
سحر با باد می‌گفتم حدیث آرزومندی
خطاب آمد که واثق شو به الطاف خداوندی
ز کوی یار می‌آید نسیم باد نوروزی
از این باد ارمدد خواهی، چراغ دل برافروزی
زاهد خلوت نشین دوش به میخانه شد
از سر پیمان برفت و بر سر پیمان شد
چو بشنوی سخن اهل دل مگو که خطاست
سخن شناس نئی دلبراً خطا اینجاست
دلجم جز مهر مهرویان طریقی بر نمی‌گیرد
ز هر در می‌دهم پندش ولیکن در نمی‌گیرد
ای پادشه خوبان، داد از غم تنهایی
دل بی‌تو به جان آمد وقت است که بازایی
در همه دیرمغان نیست چو من شیدایی
خرقه جایی گرو باده و دفتر جایی

مصاحبه‌کننده: سعیده رضازاده

زمینه‌های تاریخی / مدحی اشعار

مشهور را بررسی و نقد کرده است که به روشنی می‌توان نمود آن را در نقد برخی دیدگاه‌های مرحوم قاسم غنی در تاریخ عصر حافظ دید. نتیجه‌ی این عملکرد مؤلف، پیراستن بخشی از آگاهی‌های مشهور اما بی‌پایه درباره‌ی حافظ است. این کتاب دارای یک مقدمه و سه فصل است که توصیف هر بخش را به ترتیب خواهیم دید:

۱- مقدمه: در بخش مقدمه‌ی این اثر، مؤلف اطلاعاتی درباره‌ی روش تاریخی / تحلیلی خود ارائه داده و به چرایی انتخاب این روش پاسخ می‌دهد.

۲- فصل اول: بررسی تاریخ شیراز در روزگار حافظ، محتوای اصلی فصل اول کتاب را تشکیل می‌دهد. نگارنده با مراجعه به متون اصیل و معتبر تاریخی سعی می‌کند درک درستی از آن روزگار در اختیار مخاطب قرار دهد و برای این منظور، دوران فرمانروایی هریک از حکمرانان را به دقت بررسیده و توانسته با نیم‌نگاهی به شرایط سیاسی و اجتماعی امارت هریک از آنان، تحلیل دقیقی از اشعار مدحی و دارای زمینه‌ی تاریخی حافظ ارائه کند.

۳- فصل دوم: در این جستار، مؤلف با اشاره‌ی کوتاهی به پیشینه‌ی مدح در ادب کهن، به بررسی

غزلیات یازده تن از شاعران می‌پردازد. این شاعران، از نخستین دوره‌های نمود غزل، به‌عنوان یک قالب برای شعر مدحی (یعنی قرن ششم)، با غزل سنایی آغاز و با بررسی غزلیات خواجوی کرمانی که در بخشی از زندگانی‌اش معاصر با حافظ است پایان می‌یابد. این دوران، تقریباً بازه‌ی دوپست‌ساله‌ای را دربرمی‌گیرد و می‌توان در این قسمت گوشه‌ای از تطور گونه‌ی مدح را در اشعار این شاعران و در طول این بازه‌ی نسبتاً طولانی دید. درحقیقت می‌توان گفت، خواننده در این فصل، با غزل مدحی پیش از روزگار حافظ آشنا می‌شود. نگرش نگارنده در این فصل، بر پایه‌ی آمارهای حاصل از بررسی آثار این شاعران استوار است و در نتیجه‌ی آن می‌توان تعداد ابیات دارای زمینه‌ی مدحی در غزلیات این شاعران و نیز نتایج مقایسه‌ی این آمار با غزلیات و ابیات دارای زمینه‌ی مدح حافظ را دید.

۴- فصل سوم: این فصل به بررسی موردی ابیات مدحی و یا دارای زمینه‌ی تاریخی اشعار حافظ اختصاص دارد. در این بخش، نویسنده تلاش کرده است تا با اشاره به تک‌تک ممدوحان شناخته‌شده‌ی حافظ و با توجه به زمینه‌های تاریخی موجود در ابیات، اشعار متعلق به هریک از ایشان را با دیدگاه انتقادی نسبت به گفتار دیگر پژوهشگران مشخص کند. از دیگر موضوعات جذابی که در این فصل بدان پرداخته شده، «فرم و ساختار، غزل‌های مدحی و یا دارای زمینه‌ی تاریخی» و همچنین بررسی «اشعار مشکوک یا منسوب مدحی و یا دارای زمینه‌ی تاریخی» است.

در پایان این کتاب، فهرست ابیات و نمایه‌ی اشخاص و اعلام آورده شده است که دسترسی به مباحث تخصصی کتاب را برای پژوهشگر ساده‌تر می‌کند.

بررسی منابع این اثر نشان می‌دهد، نویسنده در تألیف اثر خویش، تقریباً تمام تصحیح‌های معتبر حافظ را در اختیار داشته و از آن‌ها در نگارش بهره برده است و این موضوع، کار را برای داوری خواننده‌ی متخصص آسان‌تر و دلپذیرتر می‌کند.

در مجموع، این اثر می‌تواند الگوی شایسته‌ای برای انجام پژوهش‌های مشابه در آثار دیگر شاعران باشد.

